

УДК: 329.12(497.11)
Примљено: 7. марта 2010.
Прихваћено: 25. маја 2010.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2010.
год. 17. vol. 28.
стр. 335-361.

Дијана Вукомановић

Институт за политичке студије

ЗАШТО (НИ)СУ ЛИБЕРАЛИ – Г17 ПЛУС И ЛДП? ИЗНОВА О „КРХКОЈ ЛИБЕРАЛНОЈ ВЕРТИКАЛИ“ У СРПСКОЈ ПОЛИТИЦИ¹⁾

Сажетак

Анализа је усмерена на давање одговора на питање да ли се и у којој мери две релевантне парламентарне политичке странке – Г17 Плус и Либерално демократска партија (ЛДП) заиста могу означити као либералне, будући да се оне тако декларишу и саморазумевају. Да би се дао одговор на ово питање аутор укратко излаже кључне тенденције инкорпорације Западне либералне идеолошке матрице у пост-комунистичким земљама Централно-Источне Европе. Посебан нагласак у анализи је стављен на претече данашњих либералних партија у Србији – на тзв. „анархолиберале“ – про-реформски оријентисане комунистичке лидере који су крајем 60-их и почетком 70-их година прошлог века покушали да у економији спроведу модернизацијски пројекат *laissez-faire*, про-тржишно оријентисаних реформи. Аутор указује на чињеницу дисконтинуитета у одржању тзв. „либералне вертикале“ – да су либерално оријентисани политичари и либерално оријентисана политика у Србији готово потпуно утихнули на политичкој сцени Србије у последње три деценије ХХ века, након пада српских анархо-либерала, 70-их година. Тек ће у другој деценији обнове партијског плурализма са појавом две партије које су предмет овог рада – Г17 Плус и ЛДП либерална опција поновно почети да се рехабилитује, да се изнова редефинише и промовише на политичкој

1) Чланак је резултат рада на пројекту Института за политичке студије „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“, бр. 149057Д, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

сцени Србије. Анализа програмских одредница ових двеју партија у односу на темељне вредности либерализма: немешање државе, принцип грађанства, слободе и тржишне економије показала је да је Г17 Плус успела да конципира идеолошки конзистентну (нео)либералну легитимацијску матрицу, док је ЛДП исказао неубичајену меру еклектицизма, чак и неочекиваних идеолошких девијација. Од којих су илустративни анархистички анимозитет који ова партија изражава према држави и њеним институцијама, и залагање за спровођење корективне правде – лустрације, која су пре симптоматична за револуционарне – партије ортодоксне левице. У том смислу се ЛДП може означити као „анархо-либерална“ странка, док су Г17 Плус, у идеолошком смислу „нео-либерали“. У домену економског програма, обе се партије крећу у орбити социјал-либерализма.

Кључне речи: либерали, (нео)либерализам, „анархо-либерали“, Г17 Плус, Либерално демократска партија, држава, грађански принцип, слобода, лустрација, економија.

ПОСТ-КОМУНИСТИЧКИ (НЕО)ЛИБЕРАЛИЗАМ

Предмет анализе је трагање за одговором на питање које је поставио архитекта државе благостања Виљем Беверидџ (William Beveridge), средином 40-их година XX века: Зашто сам либерал?²⁾ У случају Србије, чак и након двадесет година од обнове партијског плурализма, још увек није довршен процес идеолошког профилисања и позиционирања најрелевантнијих политичких странака. Нарочито је то исправно констатовати за партије које су се декларисале као либералне, односно, либерално-демократске, а поготово за оне које су основане у пост-милошевићевском периоду, након 2000. године.

Либерализам, као политичку етикету преузимале су новонастајуће пост-комунистичке партије, нарочито у региону Централне Европе. Гуру пост-комунистичког либерализма је, свакако, Фридрих фон Хајек (Friedrich von Hayek). Хајеково заговарање слободног тржишта имало је пресудан утицај не само на економисте широм света него и на водеће политичаре Запада, као што су били Лудвиг Ерхард (Ludwig Erhard), Маргарет Тачер (Margaret Thatcher)

2) Беверидџ је 1945. године (у време избора у Великој Британији) написао књигу коју је насловио: *Why I am a Liberal?* (cf. Beveridge, 1945). Премда је Беверидџ своју политичку позицију претходно много боље разјаснио у свом Извештају - плану социјалне заштите који је утицао на послератни концепт државе благостања у Европи и шире, а да нити једном није споменуо реч „либерал“ (cf. Beveridge, 1944).

или Роналд Реган (Ronald Reagan), као и пост-комунистичког Истока – његови су следбеници били Вацлав Клаус у Чешкој, Лешек Балцерович (Leszek Balcerowicz) у Пољској, Март Лар (Mart Laar) у Естонији и други. У пракси, пост-комунистички политичари који су тежили да се декларишу као либерали били су у великој мери инспирисани британском варијантом нео-либерализма коју је симболизовала „гвоздена леџа“ XX века – Маргарет Тачер. Тачеризам, како је то запазио Хол успео је да бриљантно комбинује унутар једне политичке идеологије органицистички конзервативни нагласак на вредностима традиције, фамилије, монархије, патријархата и нације са нео-либералним нагласком на јеванђеље слободног тржишта (...) и приватне сфере грађана против „грозоморних“ социјалистичких претњи слободи од надобудне државе и прекомерно раширеног система државе благостања“ (cf. Hall, 1986: 67).

Најпознатија у пост-комунистичком региону је адаптација британског тачеризма који је у Вацлав Клаус покушао да спроведе у Чешкој. Чешка варијанта британског тачеризма, како је запазио Хенли, поред наглашавања значаја рапидне економске трансформације, морала је да понуди много више него добро упакован скуп политика и принципа, да би успела да мобилизира политичку подршку грађана. Другим речима, нео-либералне идеје морале су да буду идеолошки „утемељене“ како у култури и историји, тако у исто време и у пост-комунистичком контексту политике дате земље. Наиме, да би се увезени идеолошки модел учинио пријемљивим за бираче, било је потребно наћи „утемељење“ у чешкој и европској традицији, а не само да се грађанима понуди уобичајени микс моралних и метафизичких примеса либералног национализма, хуманизма и носталгије за међуратном Чехословачком. Зато је Клаус настојао да истакне спектар нормативних аргумената, изнад свега идеју да су партије и слободно тржиште „стандардне“ и „класичне“ европске институције (cf. Hanley, 1999: 176).

Ово аналитичко запажање свакако да важи и за Србију, која се у односу на остале пост-комунистичке земље већ две деценије посматра као *sui generis* случај. Ипак, у случају српских партија либералне оријентације, нема писаних трагова о њиховим идеолошким узорима - лидери Г17 Плус и Либерално-демократска партија (ЛДП) нису писали идеолошке памфлете нити су декларисали своје нормативне узоре. Уосталом, већина партија у региону Централно-Источне Европе, као и Русије, настојала је да копира, у већој или мањој мери, идеолошке узоре који су потекли са Запада. Дакле, адаптирање страних модела на пост-комунистичких контекст је неизбежно водило ка идеолошком еклектицизму. Илустративно

је то објаснио Јан Штраски (Jan Strasky), тадашњи подпредседник Клаусове Грађанске демократске партије, који је 1993. рекао следеће: “Британски конзервативизам и британска концепција тржишне економије, које смо могли да запазимо и поштујемо колико год је то могуће, су биле ствари које ми никада нећемо успети дефинитивно да створимо. Пре би могло да се каже да ће настати „чесификација“ (*počestění*) конзервативног програма“ (наведено према: Hanley, *op. cit.*: 177). По узору на чешки случај, истражимо, дакле, како је (нео)либерализам утемељен и „посрбљен“ у случају двеју декларативно либералних партија у Србији – најпре Г17 Плус, потом и ЛДП, односно каква су њихова „алтернативна“ читања идеологије либерализма.

СРПСКИ ЕКСКУРС - СРПСКИ (АНАРХО)ЛИБЕРАЛИ

Парадоксално, трагање за либералним коренима је један екстремно „конзервативни“ подухват. Наиме, да би се истражили корени српског либерализма потребно је ићи у далеку прошлост – крај XIX и почетак XX века, у доба када су постављани темељи институција демократије - политичких партија, парламентаризма, владавине закона, тржишне економије и грађанског друштва као најупечатљивијих одличја сваке цивилизоване, па и наше земље. Међутим, проблем је у дисконтинуитету³⁾ – у чињеници да су ове институције, крхке и недовољно учвршћене у првој половини XX века биле урушене у току Другог светског рата, да би након доласка комуниста на власт биле потпуно затрте (cf. Коштуница, Чавошки, 1985). Класичне либералне институције и либералне слободе биле су системски укинуте за време комунизма. Ипак, и под комунистичком једнопартијском влашћу било је знакова либерализације, пре свега у области економије. У историји комунизма у Србији најсветлије странице су посвећене периоду када је на власти било „либерално“ оријентисано руководство. Најинтригантније у причи о српским либералима је била накнадно доказива чињеница да ће њихов политички пораз за време комунизма дугорочно одредити судбину либералне опције у Србији – све до наших дана.

3) Проблем дисконтинуитета у модернизацији Србије најупечатљивије тематизира Латинка Перовић, која ће у историји српске политике остати запамћена као један од српских комуниста-либерала, као сарадница Марка Никезића (она је била секретар ЦК СК Србије). Cf. предговор Перовићеве, у књизи - збирци излагања – мишљења и ставова Марка Никезића која је постхумно објављена под називом “Крхка српска вертикала”, 2003.

Наиме, српско је руководство средином 60-их почело да све одлучније заговара концепт либералних тржишно оријентисаних реформи које су инициране 1965. године. Међутим, овај курс у економији напослетку је обустављен због увођења механизма тржишне економије који су, наводно, проузроковали анархичне тенденције у привреди. Тако се српском руководству (предвођеном Марком Никезићем, тадашњим председником ЦК СК Србије) приписала (не)домишљао конструисана оптужба за нешто што је названо „анархолиберализам,“ и њени су челници 1972. „добровољно“ дали оставку, тј. смењени с власти.⁴⁾ Био је то крах про-тржишно оријентисаних реформи и повратак на планско регулисање социјалистичке привреде и увођење тзв. договорне економије.

Ипак, за време четворогодишње власти ова је екипа, на челу са Никезићем, који је показао велики политички и лидерски талент, као и морални интегритет, успела да од Београда, тј. Србије направи јако упориште економског, политичког и идеолошког „либерализма,“ додуше с комунистичким идеолошким предзнаком. Чињеница је да се у време српских либерала у Београду концентрисала економска и финансијска моћ – српске су банке и трговачка предузећа имали изузетно јаку позицију на југословенском тржишту што им је омогућило не само да играју доминантну улогу у привреди Југославије, него и да политички надјачају остале партијске и привредне елите у другим републикама. Концентрација економског, финансијског и политичког капитала у рукама Београда је свакако подстакла анти-српске подозривости код осталих републичких руководстава. До тада је уобичајени образац, стереотип о југословенским комунистима, поготово у иностранству, био да су комунистички лидери Словеније и Хрватске били „либерално“ оријентисани, док су српски политичари виђени као „конзервативци“, тј. чврсторукаши који су претежно про-руски опредељени. Сада су поједини словеначки политичари, нпр. Стане Доланц, или Хрват Јуре Билић, представљани као „чврсторукаши“, тј. они који су Титу саветовали већи степен централизације партије у циљу одржавања на власти.⁵⁾

Значајно је истаћи да српски либерали нису себе звали либералима – Латинка Перовић сведочи да је Марко Никезић себе сматрао једним „револуционарним демократом“. Како је закључио

4) Никезић је дао оставку 21. октобра 1972, а потом су уследиле оставке, односно смене и чистке осталих либерално оријентисаних кадрова комуниста у Србији.

5) Ова су запажања изнета у интерној анализи за уредништво Радио слободна Европа чији је аутор Станковић Слободан: „Crisis Between ‘Hard-Liners’ and ‘Soft-Liners’ in Yugoslav Party?“, Radio Free Europe, 28.9.1972. Izvor: www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/80-3-189.shtml

Мирко Ђорђевић, Никезић је био реформатор који је настојао да се - снагом власти коју је имао – окрене европским вредностима на темељу неговања заједничке демократске и либералне традиције. Наиме, Ђорђевић истиче да су се комунисти предвођени Никезићем све јасније одвајали од совјетског државног модела "руског комунизма" који се претходно, пак, одвојио од Марксове европске традиције социјализма и демократије.⁶⁾ Перовићева сведочи да је Никезић био "западњак на водећем месту у Србији", а то је значило, како она тврди, "велики ризик". У традиционалистичким друштвима, које је окренуто прошлости и исказује верност једном архаичном обрасцу који заробљује ум и вољу, одатле произилазе наши сукоби или неспоразуми са историјом и одатле је тај много пута поновљени неуспех у налажењу либералне вертикале о којој Перовићева говори. Мирко Тепавац, партијски друг и саборац Марка Никезића, накнадно ће устврдити да је Никезић био "просвећени либерал" (cf. Тепавац, 1998). Загорка Голубовић такође тврди да се лично уверила, у интервјуима са значајним политичким личностима,⁷⁾ да је Никезић био "просвећени либерал европског духа који је мислио на европски начин." Међутим, Голубовићева истовремено поставља питање: да ли је Никезић свој интимни либерализам и европски дух успевао да каналише кроз политику и у којој је мери либерална оријентација дошла до изражаја у време када је Никезић био на челу српске партије.⁸⁾

У квалификацији српског руководства као анархо-либерала, нарочито је чудно било настојање да се споји неспојиво – да се либерализам поистовети са анархизмом. Како објашњава Рамет, комунистички режим у Југославији имао је тенденцију да повремено упари етикету "либерално" са другом која се у западној мисли сматра несукладном, наиме са "анархизмом" и тако је настао хибрид "анархо-либерализам". Рамет подсећа да су у западној идеологији анархисти на позицији крајње левице (премда њихови наследници свих врста, либертаријанци заговарају оно што на први поглед може да изгледа слично анти-државној позицији да би се максимизирала слобода богатих). Комунисти из Титове ере су, пак, оптужили анархо-либерале за десничарске девијације. У оптужбама против српских "анархо-либерали" речено је да они преферирају

6) Излагање Мирка Ђорђевића, публицисте, на промоцији књиге "Српска крхка вертикала" Марка Никезића, Београд, 18. децембар 2003.

7) Реч је о мишљењима израженим у књизи коју је Голубовићева објавила под насловом: Криза идентитета савременог југословенског друштва.

8) Cf. Излагање Голубовићеве, објављено у "Оспоравања и отпори партијске државе", Република", бр. 188, n.d.

успостављање мултипартијског система (премда анархисти редовно предлажу да треба укинути све облике владе и стога и све политичке партије) и да су они непријатељски усмерени према самоуправљању у принципу. Рамет истиче да су неологизми попут овог о анархо-либералима имали предност у томе што су омогућавали избегавање нежељених асоцијација, али су имали и ману у томе што су били сувише “егзотични” (Ramet, 2006: 210, 211). Тако је, како накнадно тумачи историчарка Олга Поповић, дошло до поимања либералне опције у pejоративном смислу, и до креирања још једног својеврсног “српског мита” у коме је “либерално постало конзервативно и обрнуто”.⁹⁾ Још је парадоксалније да се ово первертирано схватање либералне опције у политичком животу Србије одржало до данашњих дана – пола века након пада српских либерала. Конфузија у (дис)квалификацијама делом је била намерно пласирана, а делом је потицала из пуког незнања - услед антиинтелектуализма присутног у редовима комунистичке партије.

Међутим, улога српских либерала у одмрзавању ригидности комунистичког режима је контрадикторна. Наиме, постоје и дубиозе – спорне чињенице у њиховом деловању, на које је указао Небојша Попов. Попов указује да нема чињеничне основе за тврдњу да је либерализам представљао “покрет за реформу” из два основна разлога – његови актери нису формулисали никакав програм, премда поједини аутори тврде да је тада у Србији било “6000 Никезићевих истомишљеника” (тако тврди Тепавац, 1998: 75). Друго, за време власти “либерала” било је такође репресије, тј. затирања слободе мишљења и уметничког стваралаштва – у време владавине либерала обуздан је студентски покрет 1968. и покренуте су хајке према професорима Београдског универзитета, “праксовцима” и сличним радикалима и револуционарима (детаљније, cf. Попов, 1989). Треће, надаље приговара Попов, какав је то либерализам био на делу када српски “либерали” нису ни отворили питање о партијској држави, нити су отворено заговарали поновно увођење политичког плурализма. Попов надаље указује на чињеницу да је “у време либерала” било много, ако не и највише забрана новина, часописа, књига, филмова, позоришних представа итд., премда је тада било и више слободе стваралаштва и критичког мишљења. Али, реч је о “дивљој слободи” без институционалне заштите, тумачи Попов - низали су се таласи идеолошке и административне репресије. Ако се и сложимо с проценом да су у примени репресије

9) Мишљење Поповићеве изражено на Округлом столу о тридесетогодишњици обрачуна са српским либералима, који је уприличен у Београду, 26. октобра 2002. у организацији часописа “Економист” (cf. дневни лист “Данас”, 28.10.2002, стр. 5)

“либерали” били блажи него “стари кадрови”, она више говори о извесним разликама унутар номенклатуре. Ипак, ни “либерали”, још мање “анархолиберали”, нису имали реалне шансе да превазиђу партијску државу, закључује Попов. Попов напослетку указује на кључну поенту - у питању је било оно што је супстрат либерализма: слобода - без које се либерализам тешко може назвати тим именом. Дакле, српски комунистички “либерали” су могли добити само карикирану етикету либерализма, закључује Попов.¹⁰⁾

Дугорочно, ова је идеолошка конфузија допринела “феномену ћутања” о модернизацијским перспективама либералне опције у Србији. Узроке “заборава” историјски доказаног, у периоду 1965-1972. године, либералног потенцијала српских политичких елита могуће је потражити и у следећим разлозима. Као прво, чињеница је да се челници српских либерала нису накнадно политички ангажовали ни у регенерисаној комунистичкој партији (Социјалистичкој партији Србије), нити у некој од новонастајућих опозиционих странака. Премда су бивши српски комунисти-либерали добијали понуде од појединих опозиционих кругова да се поновно политички ангажују, они то нису хтели.¹¹⁾ Напослетку, у пропусту рехабилитације српских либерала, пропуштена је, почетком 90-их, и историјска шанса за промоцију либерализма у Србији – како у економији тако и у политици. Тако је дошло до парадоксалног историјског феномена - политичком екскомуникацијом српских либерала, почетком 70-их, историјски је, на дужи рок, дезавуисана и либерална опција у Србији! Како се испоставило, након обнове партијског плурализма, либерализам није био омиљена „политичка етикета“ у бирачком телу Србије. Партије које су носиле либерални назив остале су незапажене на изборима током читаве деценије 90-их.

10) Сф. Излагање Попова, објављено у “Оспоравања и отпори партијске државе“, *Република*”, бр. 188, *n.d.*

11) Светозар Стојановић, некадашњи дисидент, и будући опозиционар, сведочи да је српским либералима нуђен политички ангажман у новонастајућим опозиционим партијама. Стојановић то тумачи на следећи начин: групација (либерала, прим. Д.В.) је заћутала - зато што није имала могућност да говори у време комунизма, непосредно после пада с власти. Стојановић остаје зачуђен што су они наставили да ћуте и пред крај 80-их, када се комунизам руши, а Тито је већ десет година мртав. Стојановић сведочи да се сусрео са некадашњим истакнутим српским политичарима - Кочом Поповићем, Марком Никезићем и Латинком Перовић. Ишао је код њих као опозициони активиста да види да ли би се они поновно ангажовали. Стојановић сведочи да је од њих добио “одлучан одговор да немају намеру да улазе у било какве ствари”. Стојановић то тумачи као “антиполитички став” који је, кад је формиран вишепартијски систем, довео до тога да један број људи остане по страни, а “да у први ред избију неки људи који уопште нису били критички”. Сф. Излагање Стојановића, објављено у “Оспоравања и отпори партијске државе“, *Република*”, бр. 188, *n.d.*

Иако су током 90-их неколико политичких партија у свом називу имале одредницу “либерална”, ниједна од њих није успела да добије довољну подршку бирача Србије да би ушла у парламент. У првој половини 90-их основано је неколико маргиналних политичких странака с либералном етикетом у називу, од којих је најпознатија Српска либерална странка (СЛС, чији су челници били проф. др Никола Милошевић и др Коста Чавошки). СЛС је формирана јануара 1991. након расцепа у Демократској странци. Међутим, ова странка није успела да добије значајнију подршку бирача на изборима, нити су њени лидери успели да у оквиру коалиционих аранжмана опозиције уђу у институције власти у Србији. Премда је званично постојала “на папиру”, њене су се делатности сводиле на организовање округлих столова, трибина и јавних дискусија на којима се разговарало о актуелним политичким темама, али у бирачком телу ова странка није успела да превазиђе статус маргиналне. Ова се странка постепено гасила, да би, напослетку, била и *de jure* избрисана из регистра политичких партија у Србији, почетком 2010. (када се за пререгистрацију захтева 10.000 потписа грађана). Тек у другој деценији партијског плурализма грађани Србије почињу да показују више слуха за либералну опцију. Најпре ће 2003. године новооснована партија (која је претходно била невладина експертска организација) Г17 Плус успети да уђе у српски парламент. Но, тек ће на изборима 2007. године по први пут у српски пост-комунистички парламент ући једна партија која у свом називу има јасну либералну одредницу - реч је о Либерално демократској партији (ЛДП, чији је лидер Чедомир Јовановић). Ове су две партије предмет анализе која следи.

НЕОЛИБЕРАЛНИ Г17 ПЛУС И АНАРХО-ЛИБЕРАЛНИ ЛДП

У другом, пост-милошевићевском таласу плурализације на политичку сцену Србије ступила је партија јасно профилиране неолибералне идеологије. Реч је о партији Г17 Плус која је настала трансформацијом истоимене невладине организације (тзв. *think tank*, тј. експертске оријентације). И пре него што ће се и званично регистровати као политичка странка, експерти Г17 су доказали свој политички и коалициони потенцијал – они су водећи аутори победничког програма с којим је Демократска опозиција Србије (ДОС) успела да свргне Милошевића и коначно дође на власт. Лидери Г17, на чијем се челу налази економиста Млађан Динкић, су

добили високе положаје у реформској влади, премда ова организација није још била регистрована као политичка странка и није учествовала на изборима, нити је имала посланике у српском парламенту. Након регистрације и уласка у српски парламент ова је партија 2005. године примљена у придружено чланство Европске народне партије – Демокришћана (EPS–CD), федерације конзервативних, хришћанско-демократских и народних партија. Ипак, како ће даљња анализа показати, оправдано је ову странку сврстати у либералне.

Либерално демократска партија (ЛДП) је настала након фракцијске борбе унутар Демократске странке. Фебруара 2004. Чедомир Јовановић, високи функционер ДС се на скупштини странке оштро супротставио председнику ДС Борису Тадићу спочитавајући му што наставља политичку сарадњу са лидером Демократске странке Србије, Војиславом Коштуницом. Јовановић потом, новембра 2004, на Главном одбору Демократске странке тражи формирање Либерално-демократске фракције - што је имало за последицу Јовановићево искључење из ДС, децембра 2004. Непуних годину дана касније, новембра 2005. Јовановић је основао нову партију, под именом Либерално демократска партија (ЛДП). Новооснована партија представила је програм под слоганом “Србији се ради” – који се састојао од, како је речено, десет послова “који морају бити урађени у Србији”. Потом су активности ове странке усмерене под паролом “Србија у Европу – ЛДП у Парламент”. Заиста, ЛДП ће успети да освоји потребан цензус од 5% гласова и да уђе у српски парламент, јануара 2007. Био је то изузетан успех, будући да је само годину дана од оснивања било довољно да ЛДП добије подршку од 220.000 грађана Србије. Изузетно је значајно истаћи да је ЛДП прва парламентарна партија која у свом називу носи идеолошку ознаку “либерална” – тек ће ЛДП поћи за руком, након седамнаест дугих година од рестаурације партијског плурализма у Србији да добије довољну подршку бирача да би ушла у парламент Србије – претходно то није успело нити једној од партија које су у свом називу имале исту идеолошку ознаку. ЛДП ступа у блиску сарадњу са Грађанским савезом Србије (који предводи др Весна Пешић) и Социјалдемократском унијом (коју предводи проф. др Жарко Кораћ) и ове две странке ће се 2007. године утопити, тј. фузионисати са ЛДП-ом. У октобру 2008. године ЛДП је примењена у пуноправно чланство Европске либералне, демократ-

ске и реформске партије (ELDR - *European Liberal, Democrat and Reform Party*).¹²⁾ О идеолошко-политичком профилу ЛДП, најбоље сведочи листа чланова Политичког савета ЛДП¹³⁾ - индикативно је да међу њима “почасно место” заузима Латинка Перовић, која се након нешто више од три деценије на овај начин поновно ангажује у српској политици. Што даје повода да се изнова проговори о овој “либералној вертикали” – крхкој, али ипак, по свему судећи, одрживој.

ДРЖАВА – ПРОТИВНИК ИЛИ САВЕЗНИК ЛИБЕРАЛА, СЛАБА ИЛИ ЈАКА?

Класични либерализам постулира следеће вредности у погледу улоге државе: да је држава само инструмент грађана којима служи; да било каква акција државе мора поштовати принципе демократске одговорности; да и државна контрола економије и приватни монополи угрожавају политичку слободу. Погледајмо у којој су мери програмске одреднице Г17 Плус и ЛДП сукладне овом класичном либералном зазору од институције државе.

Како је назначено у оснивачком програму Г17 Плус из 2004. године, мисија ове странке је стварање “економски јаке и демократски стабилне Србије која ће постати лидер на Балкану, спремна да прихвати европске стандарде и способна да очува и заштити све најбоље из сопствене традиције и културе.” Индикативно је да је у овој формулацији изостављена одредница “државе” Србије – говори се о земљи, не о држави. Г17 Плус инкорпорира постулат о бездржавности Србије, који су декларисали српски академици у ноторном “Меморандуму” САНУ: у оснивачком програму Г17 Плус такође се констатује да “у овом тренутку Србија нема своју државу.” Међутим, решења националног питања које нуди Г17 Плус не заснивају се на територијалном принципу. Г17 Плус сматра да се сва отворена унутрашња питања везана за статус Црне

12) ELDR окупља политичке партије из читаве Европе које деле заједничке либералне, демократске и реформске политичке циљеве и програме. Први пут је једна политичка странка, која постоји свега три године, примљена по убрзаној процедури у пуноправно чланство.

13) Чланови Политичког савета ЛДП су: др Весан Пешић, Биљана Ковачевић-Вучо, Биљана Србљановић, Бојан Ђурић, Дејан Синадиновић, Филип Давид, Иван Андрић, Иван Торев, Јадранка Јелинчић, Јасна Шаkota, др Латинка Перовић, Наташа Мићић, Ненад Прокић, Оливера Јежина, Петар Луковић, Рајко Даниловић, Сешка Станојловић, Слободанка Аст, Соња Бисерко, Србијанка Турајлић, Вељко Ђуровић, Вера Марковић, Владимир Глигоров, Зоран Остојић, Александар Гаталица, Небојша Миленковић, Светислава Булајић.

Горе, Косова и Метохије требају решавати “на демократским основама” и са “перспективом уласка у Европску унију”. Решење националног питања, сматра Г17 Плус “у XXI веку биће другачије него што је било у XX веку”. У прошлом веку, решење српског националног питања звало се Југославија, а у XXI веку биће “Србија - европска држава”. Овај циљ Г17 Плус намерава да постигне у два корака: прво, Уставом Србије треба да се формира нова функционална држава, а потом треба од ње да направимо модерну европску државу. За то, рачуна Г17 Плус, потребан је нови Устав и два изборна мандата. Г17 Плус је “спреман да преузме политичку одговорност за овај историјски пројекат, али истовремено тражи и очекује подршку грађана и свих демократски оријентисаних странака за његову реализацију.” Најважнији национални циљ Србије у XXI веку, ипак истиче Г17 Плус, јесте “стварање економски напредне и ефикасне државе и очување становништва.” Ова партија упозорава да “без јаке државе, јединствене и демократске, Србија неће ступити у Европску унију као равноправна чланица”. У домену политичких реформи, као и друге странке, и Г17 Плус се залаже за “ефикасну правну државу”, чија се суштина изражава у томе да “правна правила морају да омогуће институцијама да ефикасно функционишу у интересу грађана.”

Прва реченица оснивачког програма странке (из 2005. године) која се назива Либерално демократска партија гласи неочекивано: “Данас када је држава наш највећи противник, институције највећа претња нашим интересима...” Ова програмска реченица је важећа и данас – поновљена је и у Манифесту ЛДП из 2009. године. Изненађује, аналитички и политички оваква констатација, будући да није разјашњено да ли је реч о држави, и њеним институцијама као категоријама *per se*, или је реч о српској држави, држави Србији, и њеним институцијама, а још чудније је што није истовремено и дат одговор, зашто је то тако и коме су држава и институције “противник” и “претња”. У програму ЛДП из 2005. као и у Манифесту из 2009. нема елаборације ове тврдње. Док су националисти, или барем они који су били преокупирани дефинисањем и спровођењем политике српског националног интереса били фокусирани на државу Србију, као “недовршену државу”, ЛДП је идентификује као непријатеља, као претњу. ЛДП у истој реченици констатује да је “друштво немоћно пред притисцима и насиљем којем смо изложени”, мада није објашњено о чему је реч. Намеће се питање – зашто они који се декларишу као либерали и демократе изражавају анимозитет према институцији државе у мери која је својствена анархистима? Или је реч о первертираној перцепцији

наводног либералног става о “слабој” држави, на коју упозоравају домаћи аналитичари?

Како разјашњава Вујачић, истина је да класични либерализам заговара тзв. минималну државу, али је погрешна интерпретација да је класични либерализам за “слабу државу” – напротив, класични либерализам је за јаку државу, али сведену на одговарајући јој сужени опсег деловања (одржање поретка, сигурности и безбедности) док друштво управља самим собом кроз добровољну сарадњу, по принципу: ако хоћете да се људи развијају, препустите им да управљају сопственим животом. Дакле, класични либерализам захтева што ужи опсег деловања државе, али унутар тог опсега максималну ефикасност и “снагу” (Вујачић, 2007: 158). Антонић такође указује на тенденцију да се класично либерално становиште често види као непријатељско према јакој влади, а онда и према снажној држави (као код Хумболта, Спенцера и Нозика). Међутим, указује Антонић, оно чему се либерал противи није свака влада, већ јака, а пристрасна влада. За либерала, држава не сме да чува ничији монопол. Отуда је првенствени задатак државе да обезбеди једнаке услове поштеног такмичења за све. А за то је неопходна – јака држава, закључује Антонић. Снага неке државе обично се мери способношћу јавне управе да обезбеди спровођење закона. Ограничена влада у снажној држави – то је либерална замисао добре државе, како то елаборира Греј (cf. Gray, 1989: 73-81; наведено према: Антонић, 2009: 31, 32).

За разлику од ЛДП, Г17 Плус увиђа ову либералну нијансу и тумачи је на нормативно доследан начин. Тако се у оснивачком програму Г17 Плус истиче да “области у којима је потребна јака држава јесу унутрашња и спољна безбедност, заштита права и обезбеђење примене и испуњавања уговора и закона”. Г17 Плус упозорава да “држава не треба да интервенише у уговоре између појединаца, нити у предузетничке иницијативе”. Улога државе и грађанина битна је у областима “од јавног интереса, као што су социјална солидарност и заштита човекове околине”, закључује Г17 Плус. Стога остаје нејасно откуда ЛДП има такав степен анимозитета према институцији државе – изузев ако то није наслеђен страх српских либерала, који је на лидере ЛДП могла да “пренесе” Латинка Перовић - страх од омнипотентне, тоталитарне социјалистичке, тј. комунистичке државе. Што сведочи о протезању утицаја “либералне вертикале” до данашњих дана, додуше у једном первертираном значењу. Друго објашњење могуће је потражити у чињеници да је у време писања оснивачког програм ЛДП држава поистовећена са актуелном владом коју тада предводи лидер Де-

мократске странке Србије, Војислав Коштуница. У програму ЛДП из 2005. године “Другачија Србија” констатује се: “сваки пут кад отворите дневну штампу или гледате вести, Влада, чини се, концентрише све више моћи око себе а нарочито око Премијера (мисли се на Коштуницу, прим. Д. В.).¹⁴⁾ Отуда, ваљда, делимично и потиче анимозитет ЛДП према држави, односно схватање државе као “непријатеља”, под којим се, у ствари, подразумева конкурентска политичка партија, односно њен лидер. Међутим, недоумица остаје – будући да се непријатељски став према држави изражава и у Манифесту ЛДП из 2009. када ДСС и њен лидер Коштуница више није на власти у Србији.

ПРИНЦИП ГРАЂАНСТВА И ПОИМАЊЕ СЛОБОДЕ

Савремени либерали стављају нагласак на слободу, одговорност, толеранцију, социјалну правду и једнакост шанси – то су централне вредности либерализма, и оне остају принципи на којима би отворено друштво требало да буде грађено. Ови принципи захтевају пажљиво балансирање јаког цивилног друштва и демократске владе. Либерали верују да цивилно друштво и конституционална демократија омогућавају најправеднију и најстабилнију основу за политички поредак. Либерали дефинишу цивилно друштво као оно које су конституисали слободни грађани, који живе унутар оквира установљеног закона, са гарантованим индивидуалним правима, са овлашћењима владе која је ограничена и подређена демократској одговорности. Либерали сматрају да ови предуслови индивидуалне слободе укључују владавину права, слободу говора, удруживања, и приступа информацијама, једнаким правима и шансама за жене и мушкарце, толеранцију различитости, социјалну инклузију.¹⁵⁾ Ово су, укратко, вредности либералних партија које су удружене у Либералну интернационалу (Liberal International – међународну асоцијацију која данас окупља готово 500 либералних партија). Погледајмо за које се то грађанске вредности и слободе залажу две српске либералне странке.

Г17 Плус се залаже за “отворено друштво засновано на демократији, приватној својини и тржишној економији, у коме слобод-

14) ЛДП је 9. маја 2006. организовала митинг поводом Дана Европе и Светског дана победе над фашизмом. Чедомир Јовановић тада јавно изјављује: „Ако си деликвент у Србији – бићеш министар полиције (у то време је министар из редова ДСС, Александар Јоцић, прим. Д.В.), ако си најгори судија – бићеш министар правде (тада такође из редова ДСС, Зоран Стојковић, прим. Д.В.), ако си трут – бићеш премијер (мисли се на лидера ДСС, Војислава Коштуницу, прим. Д.В.), јер Србија мора да стоји у месту“.

15) Cf. www.li.org.

ни појединци и њихова индивидуална права представљају темељ свеукупне друштвене организације”. При том, улога државе “није да управља људима, него да послужи као друштвени сервис, да делује као креатор и гарант амбијента у коме ће права појединца бити максимално афирмисана и заштићена”. Г17 се противи протективно-туторској улози државе: “није функција државе да непосредно брине о добробити појединца, да буде одговорна за обезбеђење неког њиховог унапред утврђеног нивоа потрошње и дохотка или чак да брине о њиховој личној срећи”. Напротив, сматра Г17, “право је појединца, а и његово животно послање, да сам брине о свом благостању и срећи, а задатак је државе да му створи услове у којима ће то моћи да оствари на продуктиван, морално утемељен и достојанствен начин.” У том смислу Г17 Плус инсистира на “ширењу подручја личних слобода, али и подручја личне одговорности.”

ЛДП у оснивачком програму конципира посебну “Повељу слободe” у којој у “вредности грађанског живота” убраја “залагање за демократију, људска права и слободe”. Одредба слободe коју даје ЛДП је егземпларно екстензивна, у односу на програме других релевантних странака у Србији. ЛДП слободу дефинише као најширу могућу категорију – “слободу да живимо како желимо”, али уз обавезу да “штитимо живот”. Слободни смо да “штитимо живот без граница, одговорни пред друштвом које нам то омогућује”. Слободу да “волимо кога желимо, обавезни да се супротстављамо свакој мржњи.” Међутим, концепт слободe ЛДП је истовремено и меритократски, елитистички: речено је да смо слободни да “будемо најбољи, обавезни да подржимо бољег од себе.” Такође је речено да смо “слободни у стицању личног богатства, обавезни да то омогућимо другима”. “Слободни смо да се супротставимо свакој мани и сваком недостатку, обавезни да штитимо и афирмишемо врлину.” Либерално аутентична је одредница ЛДП да смо “слободни пред државом, обавезни пред друштвом.” Надаље се тврди: “Слободни смо пред сваком традицијом, обавезни да понудимо модерну визију. Слободни смо да верујемо у сваког бога и сваку идеју, одговорни и обавезни да тиме не угрозимо никога. Слободни смо за сваку истину, одговорни пред њом и обавезни да је чувамо од неистине. Слободни смо за живот без граница, одговорни пред друштвом које нам то омогућује.” Констатовано је да слобода “од нас зависи” и да “Повељу слободe” ЛДП види као “основ нашег друштва и сваке друштвене институције”. Међутим, спорна је ултимативна изјава ЛДП да “свакоме дозвољавамо да прихвати Повељу Слободe, никоме не дозвољавамо да је оспори”. Приметно је да се слобода посматра у тријади: слобода-одговорност-обавеза. ЛДП се залаже за

“систем вредности у коме је слобода ограничена једино слободом других” – дакле, и ЛДП као и већина других релевантних партија у Србији, наглашава Милов корективни принцип заштите слободе.

Ипак, ЛДП истовремено повлачи “дебелу линију” раздвајања унутар грађанског принципа – ограничавајући одређеним групама грађана Србије право на слободу. Наиме, ЛДП постаје, у односу на остале релевантне парламентарне странке у Србији, најватренији заговорник спровођења лустрације као свеопште катарзе друштва и грађана Србије. Разлог за ову радикалну меру ЛДП су ратни злочини почињени у току етничких сукоба на територији Југославије у последњој деценији XX века. Оштро осуђујући ратне злочине, ЛДП елаборира свој предлог за спровођење комплексног процеса лустрације – деекстремизације српског друштва. ЛДП се залаже да се “свим средствима државне политике ојача правосудни систем и створе услови за ефикасно и непристрасно гоњење свих учесника у кривичним делима која у себи имају елементе геноцида, кршења хуманитарног права, изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости ратне пропаганде или позивања на агресивни рат.” Потом следи предлог ЛДП за деконтаминацију и катарзу: “да се подстиче политички и јавни дијалог у којем неће бити могуће оправдање злочина, одржавање или успостављање друштвених услова за слично понашање у будућности”. Надаље, “да се у образовном систему инсистира на јасној осуди злочина који су почињени у прошлости и да читав систем образовања заснује на потреби да се млади у Србији васпитавају у складу с општеприхваћеним цивилизацијским вредностима и гнушањем према сваком покушају оправдавања злочина, укључујући нарочито ратне злочине и злочине геноцида”. У контексту ратних злочина ЛДП надаље тврди: “чињеница да је Зоран Ђинђић убијен у акцији Стоп Хагу само наизглед улива мир и сигурност антихашком лобију, јер ЛДП-у 12. март представља трајни мотив и обавезу суочавања друштва са политиком ратних злочинаца и обрачун наше политике са политиком ратног злочина.” Предуслов трансформације система у Србији ЛДП види у томе да се у тај подухват уђе онако “бескомпромисно како смо ушли у марту 2003.” Зато, објашњава ЛДП, “један од предуслова остваривања политике ЛДП-а (је) враћање сваког поштеног полицајца, тужиоца и судије на функцију на којој се налазио током акције “Сабља”. Само тако организована Србија може бити способна за потпуно суочавање са проблемима из прошлости и њихово трајно ефикасно решавање.” Дакле, ЛДП заговара један концепт континуиране, перманентне револуције, тачније “обрачуна” и “чистке” каква је била акција индикативног назива

- “Сабља”. Као и у свим револуцијама – од француске до руске и кинеске, главни носиоци такве револуције, па и ове коју заговара ЛДП у Србији су униформисана лица и делиоци правде. ЛДП једино пропушта да објасни како ће разликовати и ко ће одредити који су то полицајци, судије и тужиоци поштени, а који то нису да би обавили задатак и историјску мисију коју им у задатак ставља ова либерално-демократска партија. Зачуђујуће је у којој је мери ЛДП инспириран револуционарном принудом – слично француским јакобинцима, када тврди да је лустрација један од најважнијих темеља изградње другачије Србије и као таква она мора бити свеобухватна и спроведена у свим сегментима друштва. Ипак, ова партија исправно упозорава да “лустрација не сме бити метод за реваншизам већ мора бити како ефекат спровођења закона тако и показатељ да се од реформи и раскида са прошлошћу неће одустати”.

Поставља се питање: откуд и чему толика острашћена жеља српских либерала – ЛДП, да деконтаминира, коригује, казни, лустрира – и ако је то из жеље да се Србија и њени грађани, еманципује, модернизује, цивилизира, онда је мисија ових који заговарају такав пут слична оној кинеских културних револуционара из шездесетих година прошлог века. Што значи да не можемо говорити о ЛДП-овцима као либералима, већ о пост-модерним маоистима. Што надаље провоцира питање зашто они који се декларишу као либерали и демократе завршавају у левичарском револуционарном фанатизму - неочекиваној идеолошкој девијацији која је у недопустивој контрадикцији са принципима либерализма? Вујачић, пак, ову странку означава као “најдеснију и најрадикалнију од либералних страначких опција у Србији” (*vis-à-vis* Либерала Србије, Демократске странке, Г17 Плус, и две невладине организације, прим. Д.В.). (cf. Вујачић, 2007: 168). Ауторка овог чланка, пак, сматра да су цитирани захтеви ЛДП *par excellence* примери левог радикализма, и да су доказ идеолошке конфузије у редовима ЛДП-а. Јер, у класичном либерализму хипотетички сукоб темељних људских права и слобода, као и вредности заједнице никако не могу да представљају резултат игре “нултог збира”, у којој добици једних нужно значе губитке других чланова друштва. Напротив, реч је о интеракцији и коегзистенцији, а не о сукобу и надјачавању. Класични је либерални постулат слободе – одсуство препрека и принуде, тј. концепт слободе као одсуства ограничења које намеће власт у погледу онога што неко може чинити уколико то жели (како је то надахнуто заговарао Исаија Берлин).

За став ЛДП о лустрацији је најадекватније упозорење класичног либерала, као што је то био Џон Стјуарт Мил, који је у свом

делу “О слободи” (Mill, 1986) увидео опасност да старе репресије деспотских влада могу да буду замењене “тиранијом већине” и “деспотизмом обичаја”. Мил означава као монструозни принцип по себи, који каже да друштвено мишљење треба да буде закон за појединце. Мил је био доследан бранилац индивидуалности, и утврдио је: једина легитимна рестрикција слободе појединца јесте доношење штете другима. Мил је рекао: “Једини циљ за који је човечанство овлашћено, у задирање у слободу акције било ког његовог члана, је самозаштита. Да једина сврха у коју власт може да буде исправно употребљена над било којим чланом цивилизоване заједнице, против његове воље, јесте да се спречи доношење штете другима (*ibid*: 13). Уосталом, и сам ЛДП упозорава: „слободе, једном одузете, тешко је повратити. Слобода појединца лежи у срцу либералне демократије а ми, либералне демократе одлучни смо да је бранимо,“ тврди ЛДП.

Парадоксално је, надаље, на који начин ЛДП изражава намеру да спроведе у дело “одбрану слободе”. Декларативно се ЛДП залаже за даљу демилитаризацију, деполитизацију и професионализацију полиције, али истовремено хоће да јача репресивни апарат. ЛДП се експлиците залаже за “више припадника полиције на улицама” констатујући да то “спречава злочин и страх од злочина”. ЛДП тврди: „тима што ћемо се решити скупог, нелибералног и неефикасног система организовања полиције, заснованог на комунистичком систему милиције, платићемо 10.000 припадника снага полиције више. Пружићемо им технологију која им је потребна и смањити бирократију са којом се суочавају, и тиме им омогућити да више времена проводе патролирајући а мање за својим столовима.“ Надаље: „Концентрисаћемо више напора полиције на борбу против организованог криминала, ратних злочина, корупције, дилера дроге, сузбијање трговине људима.“ Речено је да ће ЛДП увести Закон о једнакости који би се бавио свим облицима дискриминације (укључујући ону на основу расе, пола, религије или убеђења, сексуалне опредељености, физичке или психичке неспособности, година или родног идентитета), тако пружајући једнаку заштиту за све. ЛДП изражава намеру да оформи посебне јединице у оквиру сваке полицијске станице које би се бавиле злочинима почињеним из мржње и које би сакупљале информације и усклађивале акције усмерене против расизма, ксенофобије и осталих злочина почињених из мржње. ЛДП изражава намеру да буде „најгласнији у тражењу амандмана на Закон о спречавању мржње на бази расе, и оних који користе религиозни речник како би створили основ за расну мржњу.“ Ове одреднице програма ЛДП звуче

као опасна намера да се полиција у Србији трансформише у нешто попут средњовековне инквизиције и да отпочне идеолошки “лов на вештице”.

ЕКОНОМСКА АГЕНДА СРПСКИХ ЛИБЕРАЛА

Савремени либерали верују да је економија заснована на правилима слободног тржишта и да води најефикаснијој дистрибуцији богатства и ресурса, да охрабрује иновације, и промовише флексибилност. Премда је посебан одељак програма Г17 Плус посвећен излагању “принципа социјалне тржишне привреде” уочљиво је да у тумачењу ове партије преовлађује пре неолиберална, него социјалдемократска интерпретација овог модела. Наиме, почетно гесло је “тржишта што више, државе колико мора”. Г17 Плус, наиме, изражава класичну смитовско-хајековску веру у саморегулативни механизам слободног тржишта: “ми верујемо да је слободно тржиште са јаком социјалном компонентном најбољи начин да се подстакну људски потенцијали и обезбеди право и ефикасно коришћење природних ресурса”. Истовремено се Г17 Плус противи регулативи тржишних механизма: “напори да се управља радом тржишта, учињени макар и с најбољим намерама, обично се лоше заврше и штетни су по слабије социјалне групе и појединце у чије име су предузети.” Констатујући да се друштво креће напред помоћу активности појединаца, иницијативе и штедње, Г17 Плус се декларише као бранитељ стубова слободног тржишта у које убраја: приватну својину, слободну иницијативу, стабилну валуту и такмичарско окружење. Што су неолиберални постулати економског успеха. Г17 Плус каже да нема намеру да поправља несавршености тржишта путем државне интервенције и регулације, будући да то “веома често доводи до многих проблема”. Социјална компонента тржишног модела огледава се у обећању Г17 да ће “од Србије направити земљу пуне запослености, друштвене правде и егзистенцијалне сигурности за све њене грађане”. Пуна запосленост као циљ није симптоматична за савремене неолиберале – она је традиционални идеал лево оријентисаних странака, и стога је неуобичајено да је Г17 Плус такође помиње. Посебно је апострофиран значај стабилне валуте као темељног стуба неолибералног монетаристичког концепта. Г17 Плус сматра да је стабилна валута предуслов за одговорно функционисање трговине и акумулације власништва, као и за рационално дугорочно економско одлучивање. Заједно с контролом количине новца у оптицају, што је задатак

централне банке, предуслов стабилне валуте јесте напор који улажу влада и парламент да би одржали избалансирани буџет. Намера Г17 Плус је да та буџетска равнотежа буде трајна и да се не попусти под популистичким притисцима.

ЛДП се, слично, залаже за концепт “модерне економије”¹⁶⁾ која се састоји од следећих елемената: институционалних реформи, убрзане транзиције; приватизације и денационализације; привредне политике засноване на стабилности, правичности и развоју. Постизању друштвеног договора у области јавних расхода, уједначеном пореском систему; тржишно оријентисаној монетарној политици у којој тржиште одређује курс и камате, и циљаној инфлацији, као и либерализацији спољне трговине и финансијских трансакција са светом. ЛДП сматра да би тржишна привреда могла несметано да делује, потребно је успоставити ваљан однос између привреде и државе. Држава не би требало да на себе узима улогу предузетника, власника, менаџера или трговца. У веома ограниченом броју случајева, када се заиста ради о природном монополу, јавне агенције би могле да имају пословну улогу, али таквих је области све мање. У свему осталом би држава требало да препусти привреду приватним лицима и предузећима, а сама би требало да регулише тржишну утакмицу тако да она буде што је више могуће ближа савршеној конкуренцији. ЛДП истиче следећа начела: „Привреда привреди, а не политичарима; Посао предузећима, а не држави; Држава само да одређује правила која јачају конкуренцију; Цене одређује тржиште, а не држава; Приватизација јавних предузећа, уместо чување државних “великих система”; Јачање конкуренције у јавном сектору, грађанима јефтиније услуге; Ослобађање предузетничког духа кроз “гиљотину бирократских прописа” да би се ослободила предузетничка креативност; Улагање у инфраструктуру и образовање, а не у прошлост и силу; Подстицање конкуренције, а не монопола.”

Док се Г17 Плус залаже за пуну, ЛДП се залаже за “већу запосленост”. Циљ свих ових реформи јесте повећање запослености - јер је тешко обезбедити легитимност држави, као и социјални мир, ако значајан део становништва не може да нађе посао и мора да се довија како би дошао до средстава за издржавање. ЛДП учи: “Незапослени треба да уче како се посао осваја, а не како се добија. Запослени како да посао ураде, а не како да га одраде. Кроз улагање, а не потрошњу. Кроз приватна улагања, а не државно расипање. Кроз улагања у нова предузећа и производе, а не у муља-

16) Како је речено у самом програму ЛДП, аутор економског програма ЛДП је проф. Владимир Глигоров, сарадник Бечког института за међународну економију.

ње. Кроз рад, а не нерад. Кроз знање, а не везе. Кроз такмичење, а не монополе.” Стиче се утисак да ЛДП поред неоспорних нормативно доследних постулата неолибералног концепта економије, у свом оснивачком програму има и бројних примеса економског популизма, којег одражавају и следеће пароле наведене у оснивачком програму “Другачија Србија”: “Наше паре, наша одговорност; Јефтина држава да људима остане више; Друштвеним договором до одлуке шта плаћамо; За знање, здравље и социјално старање мора да буде; Више пара за судије и правну државу, мање за војску и силу; Више за младе да би добили шансу, старији су је имали; Велика фискална каса за тајкуне, а не само за сиротињу; Да сви будемо сити, а не да већина стрепи на граници због 2.000 евра, док други “инвестирају” у иностранству.” ЛДП разјашњава – обећања која се дају грађанима не морају да буду скромна – “управо супротно, она морају бити радикална, јер се само њима може постићи брз и одржив напредак како у производњи тако и у институционалној изградњи. Јер док популисти обећавају благостање, либерали обећавају могућности за рад и напредак.” То је идеолошка *differentia specifica* коју даје ЛДП, премда се либерали радије одмеравају са социјалистима, него са популистима. Ипак, како видимо, ни ЛДП није одолео популистичким фразама и обећањима.

Потребно је поставити питање – у којој су мери српски либерали социјал-либерални контрактуалисти – на који начин сматрају да је могуће постићи социјалну правду, у оном либералном стилу који је конципирао Џон Ролс у његовој “Теорији правде” (Rawls, 1971)? У области социјалне политике ЛДП се залаже за Србију која није социјални случај, већ социјално одговорна држава која брине о грађанима и кад прође изборна кампања. Речено је да реформисана држава Србија нуди бољи обухват, распон и квалитет услуга у социјалном сектору за грађане којима су овакве услуге неопходне, али не дели шаком и капом. Она умањује преливање на оне који злоупотребљавају и исмевају солидарност на којој буџет за социјалне услуге почива. Солидарност грађана је мера цивилизованости нашег друштва, а не основа за богаћење олигарха. ЛДП се залаже за јак социјални програм модерне леве оријентације у коме држава игра важну, али сасвим другачију улогу него до сада. Она дефинише правила и гарантује квалитет и праведност система, а ради у партнерству са осталим секторима у друштву и одриче се монопола на социјалну бригу. У фокусу социјалног програма ЛДП су, како је речено, сиромашни и социјално искључени грађани Србије. Циљ ЛДП је богаћење наше земље потенцијалима оних који се данас не виде, а имају много потенцијала. Циљ је да

уклонимо препреке да већи број грађана Србије могу да постану корисни чланови друштва, ствараоци, уместо потрошачи ресурса. ЛДП тврди да Устав и закони који ће они донети, као и правосудје и институције које ће они реорганизовати морају бити гарант социјалне правде и једнакости шанси за све грађане. Ипак, ЛДП помирљиво констатује: и тада, неки ће успети, а неки неће. Биће периода у којима је многим од нас потребна потпора друштва и грађани морају знати када раде, да је ослонац који стварају и њима доступан, ако им, затреба. Не смемо, међутим, правити трајно неспособне грађане, неговати своју беду и сладити се својим јадом. Свуда на свету људи се успињу и падају, почињу из почетка, реконструишу своје животе након трагедија које су их, најчешће без њихове кривице, задесиле. Дакле, и ЛДП напослетку прихвата социјал-дарвинизам као крајњи могућ исход социјалне политике.

ЗАКЉУЧАК – ИДЕОЛОШКИ ХАБИТУС ЛИБЕРАЛА У СРБИЈИ

У закључку је, пре свега, потребно истаћи упозорење – констатацију Гвида де Руђеира (Guida de Puggeira), да се либерализам никако не сме поистоветити са либералним странкама – либарализам и либералне странке могу у великој мери да се разликују, па чак и да буду узајамно супротстављене (Guido de Puggeiro, 1981: 360; наведено према: Вујачић, 2007: 161). Уосталом, и једна од анализираних партија – ЛДП на следећи начин релативизира своју идеолошку позицију: у залагању за либералну демократију није реч о идеолошком становишту нити је реч о обраћању одређеној друштвеној групи или слоју. За либералну демократију могу да буду социјалисти и конзервативци, предузетници и радници, неолиберали и заговорници државе благостања. Реч је о залагању за систем права и обавеза који су у темељу европског конституционализма, владавине права, самосталности грађанског друштва и демократског политичког система објашњава ЛДП. Не само зато што ослобађа предузетничке, пословне и професионалне способности људи, већ и зато што даје предност једнаким шансама свих људи независно до њиховог социјалног и сваког другог порекла. Несумњиво, либералним демократама ће се пре придружити они који већу шансу виде у будућности, а не у очувању прошлости, пре одговорни него популисти, али то је управо како и треба да буде.

За разлику од ЛДП, Г17 Плус се много јасније и доследније идеолошки профилира. Г17 Плус се наметнула као странка ре-

формиста, европски и модернизацијски усмерених, који припадају економској школи неолиберала и монетариста. Њихов идеолошки профил је нормативно конзистентан, они нису склони еклектицизму и чврсто се држе идеал-типског обрасца неолиберализма – у том смислу Г17 Плус има идеолошки “најчистију” матрицу. Но, програм Г17 Плус нема амбицију да буде ортодоксна партија чији је програм „идеолошка Библија“, већ је програм Г17 Плус пре *par excellence* експертски приручник за спровођење примењене политике у дело. Г17 Плус је експертска, првенствено економски усмерена странка, чији политички утицај у реформским владама не мора да потекне из подршке бирачког тела, већ из идеолошке конзистентности и комплементарности реформског програма ове странке. Њена снага није у њеној идеолошкој аутентичности, већ компатибилности са другим политичким партнерима који се крећу у сукладној идеолошкој орбити економске и социјално-либералне провенијенције. Поврх тога, Г17 Плус је јасно изрекла намеру да гради социјалне пактове и са неполитичким, интересним организацијама. Тиме она шири свој утицај у друштву – на централном и на локалном нивоу. Основано је претпоставити да ће и у наредном периоду Г17 Плус остати доследна свом неолибералном програму и тако се наметнути као идејни “гуру” реформских транзиционих влада чији је ултимативни циљ учлањење Србије у Европску унију.

За савремене српске либерале – Г17 Плус и ЛДП је заједничка констатација да је политичка и економска модернизација утемељена на два постулата: „повратак Србије у Европу“ и „повратак грађана у нормално стање“, ма шта год ово друго да значило, будући да нити једна од ове две партије не дефинише шта подразумева под „нормалношћу“. Код обе ове партије, уосталом као и код осталих релевантних партија, нарочито након пада Милошевићевог режима дошло је до нагле “европеизације” партијских програма. Ипак, ова европска оријентација још увек носи предзнак “српских девијација”, који је нарочито уочљив код ЛДП који је идеолошки застралио у нешто налик кинеској „културној револуцији“, инсистирајући на свеопштој лустрацији и деконтаминацији грађана, а нарочито политичара. Обе партије, непорециво, заговарају економски либерализам, али са јаком социјалном компонентом – будући да обе партије исказују за либерале неоубичајену меру социјалне сензибилности према економски вулнерабилним групама, тако да су блиске моделу западноевропске социјално-тржишне државе. Похвално је што су и Г17 Плус и ЛДП готово пионирски кренуле у подухват инкорпорације и трансплантације постулата класичног и нео-либерализма у политичко поље Србије. Међутим, тек им

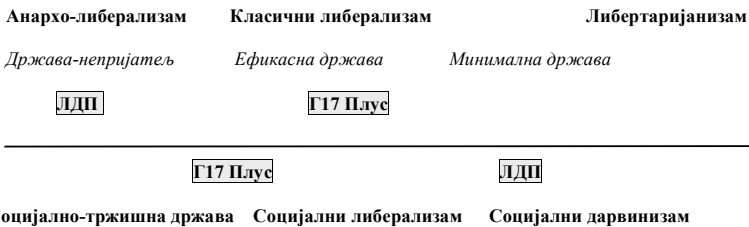
предстоји да још доследније идеолошки профилирају своју либералну матрицу како би она придобила значајнији корпус бирачког тела Србије. При том, политичка нарација Г17 Плус је идеолошки конзистентнија, него што је то случај са ЛДП – њен је централни садржај економски, будући да је реч о превасходно реформско-модернизаторски усмереној партији. Г17 Плус је успешно презентовала нормативно “чисту” идеолошку матрицу, док је ЛДП прибегла неуобичајено великој мери еклектицизма. ЛДП се декларише као револуционарно-модернизаторска партија чији је циљ прекид континуитета са доминантним вредностима националне политике кроз радикални „револуционарни“ прекид са прошлошћу. ЛДП заговара бескомпромисно рушење старих вредности и и лустрирајућу мисију цивилизовања Србије, која прети да се дегенерише у либерализам. Тако је настао још један *sui generis* – „српски либерализам“, који није нормативно доследан, већ се састоји од сета „коначних решења“ и „рецепата“ који би требало да буду спроведени у дело по сваку цену.

Ако је могуће одредити идеолошку позицију ове две партије у односу на остале релевантне, парламентарне партије у Србији може се, напоследку, уопштено констатовати да су ове две партије сврстане – „Западно“ од центра, тј. најзападније у односу на остале партије. Нити Г17 нити ЛДП не могу се ексклузивно сврстати у десно политичко поље будући да је анализа показала да у својој нормативној легитимационој матрици комбинују значајне елементе левичарства – и Г17 Плус и ЛДП се крећу у орбити социјалног либерализма у домену економског програма, како је то приказано на мапи идеолошких позиција политичких партија. Ипак, идеолошке позиције Г17 Плус и ЛДП не поклапају се у области политичког и економског програма на идеолошком континууму лево-десно. Док је ЛДП у политици на крајњој левици, у економији нагиње удесно, док обрнуто важи за Г17 Плус. Ове две партије су међусобно концепцијски дистинктивне – док је ЛДП партија револуције, Г17 Плус је партија реформе. Идеолошки хабитус програма Г17 Плус представља комбинацију “дизајнираних идеологија” - кејнзијанске “нео-класичну синтезу”, неолиберализма аустријске и чикашке школе (Хајека и Фридмана) и америчких нео-конзервативаца. На основу изложене анализе могуће је констатовати да је ЛДП *sui generis* случај, будући да настоји да пласира у политици неуобичајену политичку агенду – да циљеве либералне деснице спроведе у дело методама револуционарне левнице, што је подухват који мора бити означен као „немогућа мисија“.

Мапа идеолошких позиција српских либерала

Мапа идеолошких позиција српских либерала

Напоследку - има ли оптимистичног закључка у погледу перспектива либералне опције у Србији? Кључна *differentia specifica* између српских (анархо)либерала и данашњих српских нео-либерала јесте у томе што су они први, за разлику од ових данашњих, имали власт у рукама. Оптимистично је било што су они који су давно били на власти показали, *mutatis mutandis*, једно хумано лице. Будући да савремени анархолиберали - као што смо видели у случају ЛДП заговарају једну илибералну варијанту перманентне револуције – лустрације, мало је разлога да се верује да би лидери ове партије, да имају „апсолутну“, тачније, већинску власт у рукама у Србији оставили либерални траг у српској политици. У редовима политичких партија које се називају либералнима, данас у Србији, још увек се није појавио лидер који би могао да буде описан, као ономад Никезић - „просвећени либерал европског духа који је мислио на европски начин.” Савремени српски “либерали” нису образовани “по угледу на Запад” - они су своје политичко образовање стицали у политичким борбама против Милошевићевог режима – ауторитарна природа тог режима и револуционарни методе његовог свргавања с власти нису, на жалост, од ових политичара могли да направе аутентичне либерале. То је, наравно, њихов усуд и њихов највећи хендикеп да би профилисали једну аутентичну либералну опцију на политичкој сцени Србије. Међутим, оптимистичан је закључак да се “либерална вертикала” одржала и да има перспективу на политичкој сцени Србије, ма колико год да је крхка.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић Слободан, (2009), *Елита, грађанство и слаба држава. Србија после 2000*, Београд: Службени гласник (друго издање)
- Beveridge H. William, (1945), *Why I am a Liberal?*, London: Jenkins

- Beveridge H. William, (1944), *Full Employment in a Free Society: A Report*, London: Allen and Unwin
- de Puggiero Guido, (1981), *The History of European Liberalism*, Gloucester, Mass.: Peter Smith
- Ђукић Славољуб, (1990), *Слом српских либерала: Технологија политичких обрачуна Јосипа Броза*, Београд: Филип Вишњић
- Gray, John (1989), *Liberalism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hall Stuart, (1986), "Variants of Liberalism", in: *Politics and Ideology*, Donald James, Hall Stuart (eds.), Milton Keynes: Open University Press
- Hanley Sean, (1999). "The New Pight in the New Europe? Unravelling the Ideology of "Czech Thatcherism", *Journal of Political Ideologies*, No. 4 (2), 163-189
- Koštunica, Čavoški (1985), *Party Pluralism or Monism: Social Movements and the Political System in Yugoslavia 1944-1949*, Boulder: East European Monographs
- Mill John Stuart, (1986), *On Liberty*, London: Penguin Books
- Ненадовић Александар, *Главни уредник ("Политика" и пад српских либерала 1969-1972)*, Београд: Политика АД
- Никезић Марко (2003), *Крхка српска вертикала*, Београд: Хелсиншки одбор за људска права
- Попов Небојша (1989), *Contra Fatum (Случај групе професора Филозофског факултета у Београду, 1968-1988)*, Београд: Младост
- Pamet P. Sabrina (2006), *The Three Yugoslavias: State-building and legitimation 1918-2005*, Indiana University: Indiana University Press
- Pawls John, (1971), *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press
- Тепавач Мирко (1998), *Сећања и коментари*, Београд: Б92
- Вујачић Илија, (2007), „Либерализам и политичке странке у Србији“, у: *Идеологија и политичке странке у Србији*, Лутовац Зоран (ур.), Београд: Friedrich Ebert Stiftung, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука

Dijana Vukomanovic

WHY LIBERALS ARE (NOT) - G17 AND LDP?

- RECONSIDERING "A FRAGILE LIBERAL VERTICAL" IN SERBIAN POLITICS -

Summary

This analytic paper provides an answer to the question why and in what extension two relevant parliamentary political parties – G17 Plus and Liberal Democratic Party (LDP) could be accurately described as liberal parties, as they declares themselves. In order to provide answer to the above question, author shortly presents the main tendencies of incorporation of Western liberal ideological matrix into the post-communists countries of Central-Eastern Europe. Special emphasis is

focused on describing of the “fore-runners” of liberalism in Serbia – so called “anarchist-liberals” – reformist-oriented communist leadership of Serbia who were trying during 60-70-ies of the last century to implement market oriented, *laissez-faire* project of modernization in Serbian socialist economy. Author highlights the fact of discontinuity in the existence of the so called “liberal axis” in Serbian politics – the fact that liberal-oriented politicians and politics has been completely silenced during the past three decades of the XX century, after the fall of the Serbian “anarchist-liberals”. Not before entering the second decade of restoration of political pluralism the two liberal parties – G 17 Plus and LDP have been founded. With them, liberal option starts again to rehabilitate, to redefine and promote on the Serbian political scene. Analysis of party programs of these two parties in relation to the fundamental values of liberalism: non-intervention of the state, principle of citizenship, liberty and market economy shows that G17 Plus has managed to elaborate ideologically consistent (neo)liberal matrix, while LDP has showed unusual measure of eclecticism, even unexpected ideological deviation. Of which are the most illustrative great animosity which this party express towards the state and its institutions - that is typical for anarchists, and advocacy of this party for implementation of the corrective justice – lustration, that is also symptomatic for revolutionary – orthodox leftist parties. In this regard, LDP could be described as “anarchist-liberal” party, while G17 Plus can be described as (neo)liberals. In the economic domain, both parties are positioned in the ideological orbit of social-liberals.

Key words: liberals, (neo)liberalism, “anarchists-liberals”, G17 Plus, Liberal Democratic Party, state, citizenship principle, freedom, lustration, economy.